

# זו המסורת, טמבל

נוכל להשתמש גם במגרש הצדדי הקטן יותר. כך, סברנו, יתאפשר ליותר אנשים לשחק. הצענו את הרעיון למשתתפים הקבועים. הם הסכימו לנסות, אם כי בלי התלהבות יתרה. אלא שאחרי סיבוב או שניים נרשמה עריקה מסיבית: כמעט כולם העדיפו לשחק במגרש המרכזי, גם אם פירוש הדבר היה שהם עלולים לא לשחק כלל.

מדוע נחלה התכנית הרציונלית שלנו כישלון כה חרוץ? בשעתו חשבתי שהסיבה לכך הייתה עיקשותם וטיפשותם של השחקנים האחרים. טעיתי: האנשים בהרווארד יכולים להיות הרבה דברים, כמה מהם מאוד לא נעימים, אבל בדרך כלל הם לא טיפשים ועקשנים (למעט כמה יוצאים מן הכלל שלא נקוב כאן בשמותיהם). לאור ספרו החדש של פוקויאמה, אני מבין היום לא רק מדוע נכשלה הרפורמה שלנו, אלא גם שדינה נחרץ למן הרגע הראשון. הסיבה לכך קשורה בשני דברים: טבע האדם והמסורת.

הבה נבדוק תחילה אילו היבטים של טבע האדם נחשפו ב"ניסוי" בהרווארד. ראשית, בני אדם מעדיפים באופן טבעי את חבריהם: אם השחקנים רואים שחבריהם משחקים במגרש המרכזי, גם הם ירצו לשחק שם. שנית, בני אדם נוטים להיקשר מבחינה אינטלקטואלית למסורות: אם השחקנים נהגו לשחק ב"מאק" במשך פרק זמן כלשהו, הרי יהיו להם טיעונים רבים ה"מוכיחים" כי זהו

The Origins of Political Order:  
From Prehuman Times  
to the French Revolution  
by Francis Fukuyama

Farrar Straus and Giroux, 2011  
608 עמודים

## ביקורת: מרשל פו

לפני כעשרים שנה ערכתי ניסוי במכניקה מוסדית באוניברסיטת הרווארד. בשעתו לא ידעתי מה אני עושה. חשבתי שאני רק משתתף במשחק כדורסל חובבני של סטודנטים במרכז הספורט מלקין, המכונה ה"מאק". אבל עכשיו, אחרי שקראתי את ספרו השאפתני של פרנסיס פוקויאמה מקורות הסדר הפוליטי: מן העידן שקדם לאדם ועד המהפכה הצרפתית, אני מבין שבעצם בחנתי תיאוריה – את התיאוריה שלו, למעשה – על שינוי מוסדי. בזכות התיאוריה הזו אני מבין עכשיו מה קרה; הנה לפניכם סיפור המעשה. באחד האביבים – אינני זוכר באיזו שנה בדיוק – הגיעו יותר מדי שחקנים למשחקי הצהריים ב"מאק"; רבים שיחקו רק פעם אחת, והיו כאלה שלא זכו כלל לעלות על המגרש. כמה מאתנו, סטודנטים לתואר שני ומרצים, ישבנו על הקווים כדי לטכס עצה ומצאנו פתרון: במקום לשחק רק במרכז – כלומר במגרש הטוב ביותר –

מצב העניינים ה"נכון". שלישית, בני אדם נוטים להיקשר מבחינה רגשית למסורות: אם השחקנים נהגו לשחק ב"מאק" במשך תקופת זמן כלשהי, הם ירגישו – ואני מתכוון ירגישו – קשורים למוסכמות המקום, בין שיש בהן היגיון ובין אם לאו. ורביעית, בני אדם רוצים באופן טבעי לקבל אישור מבני קבוצתם: רוב השחקנים ירצו לשחק עם השחקנים הטובים ביותר, במגרש הטוב ביותר, כדי להוכיח שגם הם הטובים ביותר. וזה מביא אותנו למסורות, או בעצם לשתיים מהן: מנקודת מבטם של השחקנים, משחק הצהריים נערך "תמיד" במגרש המרכזי – ואך ורק בו. יתר על כן, מנקודת מבטם של השחקנים, המגרש המרכזי היה "תמיד" המגרש שבו משחקים השחקנים הטובים ביותר, ואילו המגרשים הצדדיים שמורים ללוזרים.

אם נחבר את כל אלה יחדיו, נקבל הסבר טוב לשאלה מדוע הרעיון המבריק שלנו לא נשא פרי. רוב השחקנים לא רצו להתבזות במגרש הצדדי; הם רצו להוכיח את יכולותיהם, ולשם כך היו צריכים לשחק במגרש המרכזי. אלה שלא היו מוטרדים ממעמדם רצו פשוט לשחק עם חברים – שהתרכזו, כמובן, במגרש המרכזי. כמעט כולם חשו שיש משהו "לא טבעי" בשבירת המוסכמות הקדומות של משחקי החובבים ב"מאק". מובן שהדבקות במנהגים המסורתיים במקרה הזה לא הייתה רציונלית. אבל – והנה הלקח שלמדתי בזכות פוקויאמה – מוסדות אינם מושתתים על רציונליות בלבד; הם מבוססים גם, ואפילו בעיקר, על השפעת הגומלין בין טבע האדם ובין ההתרחשויות ההיסטוריות המקריות המולידות מסורות. וזהו, כמדומני, המסר העיקרי העולה מספרו החדש של פוקויאמה. הוא מנסה להסביר מדוע מדינות מסוימות "מגיעות

לדנמרק" – כלומר, נעשות רפובליקות ליברליות יציבות ומשגשגות – ואחרות לא. לפוקויאמה יש עניין אישי בשאלה זו: בספרו הנודע (שרבים לא תפסו נכונה את משמעותו), קץ ההיסטוריה והאדם האחרון, טען, כזכור, שעם קריסת הקומוניזם התפוגגה גם החלופה הגדולה האחרונה לדמוקרטיה הליברלית האוניברסלית. בעתיד, אמר פוקויאמה, נחיה כולנו במקום דמוי דנמרק. הבעיה היא שתחזית זו התממשה באופן חלקי למדי, ואזורים מסוימים בעולם עוברים כיום דווקא תהליך מובהק של דה-דנמרקזציה (וזה עשוי להיות נכון גם לגבי דנמרק עצמה, בהתחשב במשבר הכלכלי הנוכחי באיחוד האירופי). מי שאימץ את התזה של "קץ ההיסטוריה" והשליך את יהבו על התרחיש האופטימי שהתווה פוקויאמה עלול לחוש מוטרד בהחלט. פוקויאמה רוצה לגלות מה מעכב את הקדמה הבלתי נמנעת לכאורה. האליטה הפוליטית באמריקה רוצה אף היא לדעת זאת, והאיל וניסיונותיה לשתול מוסדות דמוקרטיים ליברליים בקרקע בתולית לא עלו יפה. ביפן ובגרמניה הזרעים האלה אמנם נקלטו היטב, אבל במקרים אחרים, דוגמת אפגניסטאן ועיראק, נשחת היבול כולו. לאמיתו של דבר, המקרים הללו מציבים סימן שאלה על עצם הרעיון – החביב לא רק על הנאו-שמרנים אלא גם על חלק גדול מן הממסד המדיני במערב – שאפשר בכלל להפיץ את בשורת הדמוקרטיה הליברלית בכל רחבי העולם.

כיצד מתמודד אפוא פוקויאמה עם חידת דנמרק? התשובה שהוא מציע מתמצה, בסופו של דבר, בטענה שהמוסדות האנושיים – ואין זה משנה, לצורך העניין, אם מדובר במשחקי כדורסל לחובבים או במדינות שלמות – נתקעים

בתלם מסוים מסיבות הקשורות (ניחשתם נכון) בטבע האדם ובתאונות היסטוריות. אלה ממשולים קשים, אך לא בלתי עבירים; אם רק נשכיל לגבור עליהם, הדרך לדנמרק תיפתח לרווחה.

**פ**וקויאמה פותח את מקורות הסדר הפוליטי בקביעה, ההגיונית עד מאוד, שאי-אפשר לעמוד על מהותם של המוסדות הפוליטיים בלי להבין את האבולוציה של האדם ואת הטבע האנושי המובהק שנוצר באמצעותה. כל כך שמחתי לקרוא זאת עד שכמעט קפצתי מכיסאי. זה זמן רב שהחוקרים מתכחשים לקיומו של אותו טבע אנושי או הופכים אותו לפרודיה. ההיסטוריונים הם, לדעתי, המכחישים הגרועים ביותר (טבע האדם הוא דבר "מובנה מבחינה היסטורית", לידיעתכם), ואילו הכלכלנים הקלאסיים אחראים לפרודיות הגרועות ביותר (טבע האדם, הם סוברים, נוטה "למקסם תועלת" – טענה רחוקה מן האמת). אלא שבהקשר זה מעדיף פוקויאמה להצליף דווקא בהוגי הדעות הפוליטיים. הובס גרס שכל בני האדם אחוזי בעתה לנוכח המוות ולכן הקימו מוסדות פוליטיים שיגנו עליהם זה מפני זה. "טעות!" אומר פוקויאמה. רוסו טען שבני האדם טהורים מטבעם, והמוסדות הפוליטיים נכפו עליהם בידי אנשים שוחרי רע, שכנראה איבדו את תמימותם. "טעות!" אומר פוקויאמה. מוסדות פוליטיים, הוא מסביר, נשענים על ארבע תכונות אנושיות בסיסיות: העדפה טבעית לשארי בשרך; מוח חקרני, המחפש תשובה לתהיותיו – ומוצא אותה בדת, אם חלופה מספקת יותר אינה נקריט בדרכו; תכנות רגשי המניע אותנו לנהוג "לפי הכללים", מזיקים ככל שיהיו; ולבסוף, כמיהה להערכה, שדווקא אינה עולה בקנה

אחד עם השאיפה ל"מקסום התועלת". לדעתו של פוקויאמה (הקולעת בנקודה זו לדעת הקהילה המדעית בכללה), התכונות הללו התפתחו במהלך האבולוציה ולכן הן מושרשות בנו מטבע ברייתנו. הן מספקות את הבסיס הביולוגי לכל פעילות פוליטית, ואי-אפשר לעקור מן השורש. אם תשכחו זאת, הוא מזהיר, לא תבינו דבר וחצי דבר על אופן התפתחותם של המוסדות הפוליטיים – ולא תוכלו לעולם להגיע לדנמרק.

מרענן להיווכח שפוקויאמה אינו מנפנף במושג "אבולוציה" בלי להתכוון בדיוק למה שהוא אומר – כלומר ל"השתלשלות תוך השתנות מדור לדור" (אף שמדויק יותר לומר "שונות ושימור בררני"). האבולוציה הביולוגית יצרה את טבע האדם; האבולוציה הפוליטית יצרה את מגוון הישויות הפוליטיות שאנו רואים כיום עלי אדמות. מכאן שהדרך היחידה להבין את האבולוציה הפוליטית היא לבחון כיצד נולדו המוסדות הללו ובאילו אופנים נבררו (או נפסלו) והועברו הלאה (או לא) לעידינים הבאים. פירוש הדבר, אומר פוקויאמה, שצריך ללמוד היסטוריה. גם את זה שמחתי כל כך לקרוא עד שכמעט קפצתי מכיסאי. רוחם של חובבי הדגמים הא-היסטוריים מהלכת עדיין במסדרונותיהן של אוניברסיטאות רבות וטובות, אף שהשפעתם דעכה בעשורים האחרונים; המלומדים האלה חשבו כמו פיזיקאים, ולכן ביקשו למצוא בכל מקום סדר שאינו תלוי-זמן. הבעיה היא שכלל שמדובר בדברים מתפתחים – החל בצורות חיים מבוססת-פחמן וכלה במוסדות פוליטיים – אין בנמצא סדר כזה. דבר מתפתח הוא ההפך הגמור מתופעה א-היסטורית; הוא מחויב-זמן. מין ביולוגי או מוסד פוליטי חבים תמיד את צורתם

הנוכחית למה שהיו בעבר. העיקרון "Post hoc, ergo propter hoc" (לטינית: "אחריו, ולכן בגללו") הוא אמת אבולוציונית ברורה מאליה.

ככלל, ייתכן שהפן המושך ביותר בספר הזה הוא גודש העובדות ההיסטוריות שהוא מגיש לקורא. פוקויאמה קרא הרבה לפני שהתיישב לכתוב – והדבר ניכר. הוא מכבד אותנו בתיאורים מרתקים של התפתחות האדם, של התפשטות האוכלוסייה האנושית בתקופה הקדם-היסטורית, של הופעת המבנים החברתיים הראשונים שלא התבססו על קשרי שארות ושל התגבשות הקהילות הפוליטיות בחלקים שונים של העולם. ועם זאת, מקורות הסדר הפוליטי איננו ספר על ההיסטוריה של העולם. פוקויאמה בוחר בקפידה עובדות ונתונים המחזקים את טיעונו. הוא מצטט דוגמאות הלקוחות מן ההיסטוריה של סין, של הודו, של המזרח התיכון ושל אירופה, אבל נוטה להתייחס בצורה לקונית, אם בכלל, למעללי התרבויות המפורסמות שצמחו במסופוטמיה, במצרים, ביוון וברומא. היסטוריונים מומחים (תואר מעט מיותר בתקופתנו) יטענו בוודאי כי חלק ניכר מן המחקר הזה הוא תקציר פשטני; הכשרתם המקצועית וראייתם המצומצמת אינן מאפשרות להם לומר שום דבר אחר. אך אם לשפוט לפי הפרק העוסק בהיסטוריה הרוסית – תחום שבו עסקתי שנים רבות – האבחנות שמציע פוקויאמה ראויות בהחלט להערכה, בהתחשב בהיקפו של הספר ובמטרותיו. מקורות הסדר הפוליטי אינו חף מטעויות, כמובן, אבל ספק אם המחבר יכול היה להימנע מהן לחלוטין: אם בדעתך לעסוק בהיסטוריה השוואתית (ואמנם אנחנו חייבים לעסוק בה), עליך להשוות משהו –

ופוקויאמה עשה כמיטב יכולתו עם חומר הגלם שסיפקו לו ההיסטוריונים. בחשבון אחרון, פוקויאמה מציע לנו תיאוריה בנוסח זהבה ושלוש הדובים, המסבירה כיצד ישויות פוליטיות מגיעות או אינן מגיעות לדנמרק. הוא מצביע על שלושה מרכיבים הכרחיים לקיומה של דמוקרטיה ליברלית יציבה: מדינה, שלטון חוק ואחריותיות (accountability). לישויות פוליטיות שאינן מצליחות להשיג יעד זה צפויה אחת משתי האפשרויות: הן עלולות להיתקע במצב של שיווי משקל הנשען על תת-מערכת כלשהי של שלושת המרכיבים הללו, או, לחלופין, למצוא את עצמן מתמודדות עם הפרזה או עם חסר בתפקודו של אחד מהם. חלק הארי של הספר מוקדש אפוא לאישושה של התיאוריה על ידי ניתוח מקרים של ישויות פוליטיות שנתקעו במקום – ואחרות שהשכילו להתקדם הלאה.

**ה**סקירה ההיסטורית רחבת ההיקף של פוקויאמה מתחילה בחבורות הציידים-לקטים. חבורות אלה, מסביר פוקויאמה, התבססו על מבנה חמולתי ולא הזכירו עדיין קהילות פוליטיות מאורגנות. ובכל זאת, חשיבותן אינה מסתכמת רק בהיותן שלב מעבר בדרך למוסדות מורכבים ומתוחכמים יותר. קשרי שארות, מדגיש פוקויאמה, הם בעצם ברירת המחדל של הסדר החברתי. נדמה שהוא אומר משהו בסגנון: "כאן התחלנו, ולכאן נשוב תמיד כשהדברים ישתבשו". פרק הציידים-לקטים נמשך זמן רב, כמעט מאתיים אלף שנה, וייתכן שלעולם לא היה מסתיים אלמלא שתי התפתחויות: נדידה וחקלאות. בני האדם, בשונה מפרימאטים אחרים, התגלו כניידים וסתגלנים להפליא. בתוך

פרק זמן קצר מאוד – מאה אלף שנה – כיסינו חלק גדול מכדור הארץ ולמדנו לחיות במגוון עצום של סביבות. תפוצה מהירה זו חוללה תופעה המכונה "היווצרות המינים", או ספציאציה (speciation) בלקסיקון האבולוציוני. צ'רלס דרווין היה הראשון לתאר את הספציאציה, על סמך ההבדלים המורפולוגיים שגילה בין הפרושים (finches) שאסף במהלך מסעותיו בגלפגוס. הוא הסיק כי המין המקורי, שהתפרש בכל רחבי הארכיפלג, התפצל לאוכלוסיות מבודדות, ואלה הסתגלו לאקולוגיות השונות של האיים ופיתחו עם הזמן מאפיינים ביולוגיים נבדלים. המין האנושי עבר ככל הנראה תהליך דומה: עם התפשטותו במרחב נוצרו בקרבו אוכלוסיות מבודדות, ואלה התפתחו למינים חברתיים שונים. פוקויאמה נוהג בתבונה ואינו מנסה להסביר מהו בדיוק "מין תרבותי"; הוא יודע היטב כי העניין כולו מסובך ועשוי רק להסיט אותו מהצגת הרעיון. הוא ממשיך אפוא הלאה.

אחד המינים התרבותיים שהתפתחו בתהליך הספציאציה האנושי התמחה בייצור מזון. הציידים-לקטים הפליאוליתיים מצאו את מזונם; צאצאיהם הנאוליתיים ייצרו אותו. ביות צמחים וביות בעלי חיים – שני גורמי המפתח בתרבות ייצור המזון – התפתחו באופן בלתי תלוי במהלך תקופה קצרה בחלקים שונים של העולם, קרוב לוודאי בעקבות שינוי אקלימי גלובלי. מכל מקום, האבולוציה של תרבות ייצור המזון ממלאת תפקיד מכריע בסיפור שמגולל פוקויאמה מפני שהיא הולידה את הגיבורה הראשית – הלוא היא המדינה. פוקויאמה סבור כי המדינה היא הסדר הפוליטי האמיתי הראשון. היא הכפיפה את קשרי השארות ליחסים הירארכיים בלתי אישיים,

שכמותם אנו רואים כמעט בכל הישויות הפוליטיות בנות זמננו. חבורת הציידים-לקטים ייחסה חשיבות עליונה לשאלה מי הם קרוביך; מבחינת המדינה, חשוב יותר מה עשית ומה אתה מסוגל לעשות למען אלה שמעליך. הנסיבות שבהן הגיחו פרוטו-מדינות מתוך תרבות של ייצור מזון אינן ברורות, ופוקויאמה מסתפק בסקירת התיאוריות השונות בנושא, בלי לקבוע עמדה חד-משמעית משלו.

הספר ניצב על קרקע מוצקה יותר כאשר הוא מסביר כיצד התעצמו המדינות במהירות מסחררת לאחר הופעתן על במת ההיסטוריה: התשובה היא לוחמה. בתקופות הקדם-מודרניות ("מודרני" הוא פחות או יותר כל מה שקרה אחרי 1789), עיסוקן העיקרי של רוב המדינות היה הקזת דם הדדית. גם כאן אפשר להבחין בתהליך אבולוציוני. מדינות נלחמו זו בזו על גומחות שהתגלו או שנבנו; הכשירות שבהן (אם להשתמש במטבע הלשון הידוע של הרברט ספנסר) שרדו, והאחרות נעלמו. רמת הכשירות הכוללת, הנמדדת כאן על פי היכולת הצבאית, עלתה באופן מסחרר ככל שהתמעט מספרן של המדינות וככל שגדלו שטחן ותחכומן. תהליך בררני זה יצר מין של מדינה המוכרת לנו בשם "אימפריה". וכך, בתוך חלון זמן מצומצם יחסית – בערך משנת 3000 לפנה"ס ועד השנה 1 לפנה"ס – צצה שרשרת של אימפריות ומסורות אימפריאליות במזרח הקרוב, בצפון אפריקה, באירופה, בהודו, בסין ובמרכז אמריקה.

פוקויאמה מתאר את האבולוציה הפוליטית של שתיים מן המסורות האימפריאליות הקדומות הללו – זו של סין וזו של הודו – משום שהן בבחינת דוגמאות מובהקות לישויות פוליטיות בלתי שלמות ו/או בלתי מאוזנות. שושלת

צ'ין חלשה על מדינה גדולה מאוד, אבל היא לא הנהיגה נורמות של שלטון חוק או אחריותיות; במילים אחרות, היא הייתה רודנות. לאימפריה המאורית, לעומת זאת, היה די והותר שלטון חוק אבל לא מספיק מדינה או אחריותיות – והדבר הפך אותה למין תיאוקרטיה. בשני המקרים, הדרך לדנמרק נחסמה בשל כינון של ישויות פוליטיות שהיו טובות למדי – אך לא טובות דיין.

פוקיאמה אינו מתיימר לחשוף כאן את דפוסי פעולתם של "חוקים היסטוריים" כלשהם. ההיסטוריה, הוא יודע, היא בדרך כלל מקרית, כאוטית, מבולגנת, דחוסה ומבולבלת; ועם זאת, פרועה ככל שתהיה, אין היא משוללת סדירות. אחת החשובות שבהן היא ההמשכיות: ככל שהישות הפוליטית "תקועה" זמן רב יותר, כן קשה יותר לחלצה ממצבה זה. מאחר שהטבע האנושי נוטה לדבוק בנורמות הקיימות ללא מחשבה, השילוב הפגום בין המרכיבים השונים של הממשל זוכה בחלוף הדורות למעמד של מסורת. מה שהיה בעצם תוצר של תהליך מקרי לחלוטין נתפס מעתה כנוהג טבעי, נצחי, מקודש, מעוגן בסדר הקוסמי עצמו. "כך נהגו מאז ומתמיד" הופך ל"כך עלינו לעשות לעולם". לדעת פוקיאמה, הסיבה שסין והודו המודרניות רחוקות כל כך מדנמרק טמונה בחלקה במסורות דבקות בנות מאות ואלפי שנים.

פוקיאמה מביא מקרה נוסף של חוסר איזון מוסדי: הישויות הפוליטיות המוסלמיות של ראשית העת החדשה. לדבריו, ישויות אלה מדגימות היטב את התיאוריה שלו על הדעיכה הפוליטית. התיאוריה פשוטה: מדינות שוקעות כאשר הן מאפשרות להעדפת קרובי משפחה ומקורבים – ברירות המחדל של הסדר

החברתי האנושי – להצטייר כעקרונות מארגנים. האימפריה העותמאנית היא דוגמה מאלפת במיוחד. העותמאנים נקטו שיטה מוזרה וקיצונית במלחמתם בנפוטזים: הם הציבו בתפקידים מנהליים וצבאיים אנשים ללא משפחה וללא ידידים. כמובן, לא קל למצוא אנשים כאלה. למען האמת, צריך ליצור אותם. וזה בדיוק מה שעשו העותמאנים: הם חטפו ילדים מארצות נוצריות, גידלו אותם, הכשירו אותם לתפקידים שונים ואסרו עליהם להינשא. כך התהווה מעמד של פקידים שלא היו כבולים בקשרים בין-אישיים סבוכים. השיטה פעלה במשך זמן-מה, אבל בטווח הארוך נחלה כישלון חרוץ. אנשים, מתברר, נוטים באופן טבעי לרצות משפחה וידידים. בסופו של דבר העניק הסולטן לעבדיו הצבאיים את הזכות להינשא, בתנאי שלא יעבירו את משרותיהם לצאצאיהם. אלא שברבות השנים התבטלה גם ההגבלה הזו, והעדפת קרובים ומקורבים הפכה שוב לנורמה השלטת. האימפריה העותמאנית עשתה צעד נוסף לעבר תהום הנשייה.

לאחר שהסביר מה מונע מישות פוליטית להפוך לדנמרק, מנסה פוקיאמה להראות אילו גורמים עשויים לסייע לה להגיע ליעד הנכסף. כאן מוצע לקרוא תרגיל ארוך ובנאלי קמעא בהתפתחות של פוליטיקה השוואתית. פוקיאמה מציין את תרומתה של הכנסייה הקתולית בימי הביניים, שצמצמה, לטענתו, את כוחן של המשפחות כשהמציאה דרכים יצירתיות להפקעת רכושן. הכנסייה גם ביצרה את עליונותו של החוק הקאנוני כאשר אילצה את הקיסר היינריך הרביעי ללכת לקנוסה ולרדת על ברכיו כדי לזכות במחילת האפיפיור. הראשונה מבין הפעולות הללו חיזקה את המדינה – יריבתן המסורתית

של המשפחות, בראייתו של פוקויאמה – ואילו השנייה הניחה את היסודות לשלטון החוק. פוקויאמה עורך השוואה בין תפקודן של אנגליה, צרפת, הונגריה ורוסיה בראשית העת החדשה ובוחן אותן לאור תיאוריית זהבה ושלושת הדובים. רק באנגליה – "דנמרק הראשונה" – התקיים, לדבריו, השילוב המדויק בין מדינה רבת-עוצמה, רשות שופטת חזקה וכיבוד עקרון האחידות. זוהי מסקנה מתקבלת על הדעת, אבל היא אינה מאפשרת באמת לפוקויאמה להציג לפנינו נוסחה בדוקה לדנמרקזיציה. הרי הוא טוען – וחייב לטעון, מטעמי עקביות – שהופעתה של הדמוקרטיה הליברלית בצפון מערב אירופה הייתה, במידה רבה, תוצאה של מקריות היסטורית; ומזל טוב, יודעים הכול, מצוי תכופות מעבר להישג ידו של השלטון הארצי היעיל ביותר.

**כ**היסטוריון אני מודה שהדברים שאומר פוקויאמה על התפתחות פוליטית קדם-מודרנית נשמעים הגיוניים בהחלט. אבל כאזרח, המודאג מכישלוננו של חלק גדול כל כך מן העולם להגיע לדנמרק, עליי לומר שכל זה קצת לא מספק. הסיבה היא שהתיאוריה של פוקויאמה נסבה רק על האבולוציה התרבותית הקדם-מודרנית. בחלק האחרון של הספר הוא מודה במגבלות הניתוח שלו כשהוא מציין כי התנאים להתפתחות פוליטית השתנו מן הקצה אל הקצה מאז המאה השמונה-עשרה. למרבה האירוניה, הסיבה לכך נעוצה דווקא בהופעת הדמוקרטיה הליברלית ובן-לוויתיה הצמוד, הקפיטליזם התעשייתי האיתן. מאחר שהכללים הקדם-מודרניים

אינם תקפים בהקשר המודרני, התיאוריה של פוקויאמה לא תועיל במיוחד לאותן מדינות בנות זמננו המתנהלות בקושי רב בעקבות דנמרק. הוא מבטיח להשלים את החסר בחיבור נוסף, שיסקור את העידן הנוכחי למן המהפכה הצרפתית ועד זמננו. אני מאחל לו הצלחה.

כך או כך, קובעי המדיניות יוכלו להיעזר בתובנה אחת מתוך הספר הזה – הדברים שכותב פוקויאמה על ההמשכיות ההיסטורית. אין ספק שהדרך לדנמרק נחסמת בחלקים רבים של העולם בגלל מסורות פוליטיות קדומות, מושרשות עמוק ופגומות עד היסוד. כך טענתי לפני שנים אחדות בנוגע לרוסיה, ואני מניח שעמיתי, המתמחים בהיסטוריה של סין, הודו, אפריקה ואמריקה הלטינית, יוכלו לטעון טענות דומות על מושאי מחקרם. אסור למנהיגים פוליטיים לזלזל בחשיבותה של העיקשות האנושית ובכובד משקלה של המסורת. את הלקח הזה למדתי לפני כשני עשורים, בזמן ששיחקתי כדורסל עם חבריי. ייתכן שלא הייתי היחיד: גם ברק אובמה שיחק באותו מקום ובאותו זמן. ספק רב אם הוא זוכר את ניסיוננו להנהיג רציונליזציה במשחק הצהריים ב"מאק". למען האמת, גם אם שכח את כל העניין, אין סיבה להצטער על כך: כל שעליו לעשות כדי ללמוד את הלקח הוא לקרוא את ספרו המשובח של פרנסיס פוקויאמה, מקורות הסדר הפוליטי.

מרשל פו מלמד במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת אייווה.